

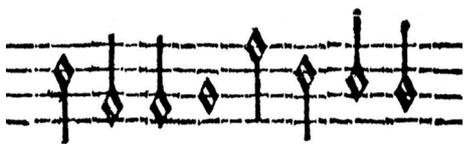
„Milí přátelé!“ aneb jak se domluvit s mimozemšťany

Patrik Ouředník

Rozrazil, 1, 2011; knižně in Svobodný prostor jazyka, Torst, 2013

První záznam cesty na Měsíc najdeme v Lúkianově *Pravdivém příběhu* z půle 2. století. Ale jakkoli se od nás měsíčané liší (rodí se z varlete zasazeného do země, vousy jim rostou nad koleny, na nohou mají jen jeden prst, oči mají vyndavací a břicha užívají jako cestovního vaku), komunikace problém neklade: král měsíční říše mluví řecky.

Svědectví o existenci měsíčního jazyka je o půl druhého tisíciletí mladší. Vděčíme za ně jistému Domingu Gonzalesovi, který se vydal na Měsíc v *Člověku na Měsíci*⁷⁶ anglikánského biskupa Francise Godwina. Měsíční řeč „*nespočívá ani tak ve slovech jako ve zvucích, které nelze zaznamenat písmem, neboť slova znamenají téměř vždy více věcí a odlišují se ve způsobu, jakým jsou pronášeny a jakoby prozpěvovány*“. Vypravěč uvádí z měsíčního jazyka dvě ukázky, své jméno, Gonzales –

– a běžný měsíční pozdrav „zdařbůh“, resp. „Sláva Bohu jedinému“:

Godwin si s jazykem měsíčanů hlavu neláme – co písmeno, to nota. Leč myšlenka hudebního jazyka bude inspirovat jednoho z nejušlechtlejších hledačů univerzálního jazyka (dnes bychom řekli „odborníků v komunikaci“), profesora Oxfordské univerzity Johna Wilkinse, v jehož pojetí se nota stává vyjádřením pojmu: „*Spíše než slova a písmena by vzdělanci měli hudebními značkami označovat věci a myšlenky; a tak možná poskytnout lidstvu univerzální jazyk.*“⁷⁷

Literárním následníkem Francise Godwina je Savinien Cyrano de Bergerac, který navštíví Měsíc a poté i „sluneční říše“.⁷⁸ Na Měsíci existují jazyky dva: nižší vrstvy komunikují

⁷⁶ *The Man in the Moon*, 1638.

⁷⁷ *Mercury or the Secret and Swift Messenger*, 1641. V téže logice Wilkins později navrhne (in *An Essay towards a Real Character and a Philosophical Language*, 1668) čtyřicet ideogramů (*Real Characters*), zahrnujících veškeré pojmové a relační kategorie.

⁷⁸ *Cesta na Měsíc (Voyage dans la Lune; některá další vydání pod názvem L'Autre monde)*, 1657; *Komické dějiny slunečních říší (Histoire comique des États et Empires du Soleil)*, 1662.

neelegantně „natrásáním údů“, vyšší vrstvy a vůbec měsíčnané bystrého ducha spolu rozmlouvají jazykem hudebním, což je „dozajista vynález velice užitečný i velice příjemný zároveň [...]; sejde-li se jich někdy patnáct nebo dvacet a přetřásají nějakou spornou otázku teologickou anebo nějakou těžko řešitelnou soudní při, vzniká z toho nejlíbeznější koncert, jaký kdy může zalahodit uchu“. V jedné ze slunečních říší se pak vypravěč setká se slunečnanem, jenž s ním hovoří jazykem, který Cyrano ještě nikdy neslyšel, ale přesto mu rozumí lépe „než řeči vlastní chůvy“. Jak se záhy ukáže, jde o původní edenský jazyk, jímž hovořili Adam a Eva a v němž „každé slovo k pojmenování kterékoli věci označuje její podstatu“. „Ha!“ dovtípí se Cyrano, „to tímto vydatným jazykem hovořil náš první otec se zvířaty, která mu naslouchala a která mu rozuměla! [...] A proto také od té doby, kdy jsme tento jazyk ztratili, neposlouchají nás jako kdysi a nepřicházejí na naše volání, neboť nám již nerozumí.“

Hudební jazyk je v dobovém pojetí vyjádřením „jazyka přírody“, přičemž právě tímto jazykem Adam na boží pokyn pojmenoval zvířata. Po celá staletí jím hovořili lidé i národy. Pak však došlo k babylonské katastrofě a od té doby jsou lidé odkázáni na pajazyky, z nichž se vytratil boží dech. „Ve chvíli,“ píše v této souvislosti Jakub Böhme, „kdy se jím lidé přestali vyjadřovat, pozbyli soudnosti, neboť ducha tohoto jazyka převedli do nedokonalé, hrubé vnější podoby. [...] Žádný národ mu dnes už nerozumí, zatímco nebeské ptactvo i lesní zvěř jím hovoří nadále.“⁷⁹ Když ptactvo a zvěř, proč ne obyvatelé jiných planet?

Mysterium přírody a jistá zárodečná podoba panteismu tvoří v 17. století základní úhel nového pohledu na jazyk: Adam pojmenoval zvířata poté, co jej *oslovila*. Nuance je to zásadní: z tohoto úhlu se člověk přestává jevit jako svrchovaný pán přírody, jakkoli mu Bůh tuto funkci výslovně udělil. Přesněji řečeno: člověk je současně středem vesmíru i jeho součástí.

*

Myšlenka obydlených mimozemských světů, v nichž se skrývá pravda světa našeho, není jen apanáží literátů. Galileiovská představa vesmíru vede k zpochybnění dosavadního nazírání na svět; hledání univerzálního jazyka v sobě bude napříště zahrnovat možnost mimozemské komunikace. Ozvěnu této aspirace můžeme nalézt u Komenského, který v *Cestě světla* upozorňuje na práce svých francouzských kolegů: „Jedni z nejdůmyslnějších Francouzů, Mersenne a Le Maire, se domnívají, že šťastně položili základy takového jazyka. Doufají, že by se jím domluvili nejen s kterýmikoli obyvateli světa, nýbrž i s obyvateli Měsíce, jsou-li jací.“⁸⁰

Zmíněný Marin Mersenne vypočítal, že v přírodě existuje 230 466 617 897 195 215 045 509 519 405 933 293 401 zvuků – příliš mnoho na jedno lidské patro, pakliže se budeme držet slov, tím spíše slov jednoho konkrétního jazyka. Řešení i zde spočívá v jazyce hudebním, resp.

⁷⁹ *Mysterium magnum*, 1623.

⁸⁰ *Via lucis*, 1668. Citováno podle českého vydání, Orbis, 1961.

onomatopoickém, v němž zvuky tlumočí myšlenky i city. Výhoda takového jazyka je nadsadě: je srozumitelný všem bez jakékoli předchozí znalosti a průpravy; a jen tak bude možno domluvit se i s obyvateli Měsíce, jsou-li jací. V rámci svého projektu navrhuje Mersenne sestrojiti olbřímí varhany a vbudovat do nich i strunné a bicí nástroje. Vynález by to byl „dosti snadný, neboť by vycházel z hydrauliky a jiných odnoží mechaniky, z nichž lze vytěžit potřebná tajemství. Avšak podobné dílo, poněvadž obsahuje tolik pružin, pák a klapek, si nesporně vyžádá celoživotní úsilí několika lidí, a proto přenechám péči o tento vynález budoucnosti“.⁸¹

19	1
361	2
6859	3
130221	4
2476099	5
47045881	6
893871739	7
16983563041	8
322687697779	9
6131066257801	10
116490258898219	11
2213314919066161	12
42052983462257059	13
799006685782884121	14
15181127029874798299	15
288441413567621167681	16
5480386857784802185939	17
104127350297911241532841	18
1978419655660313589123979	19
37389971457545958193355661	20
714209495693373205673756419	21
13569980418174090907801371961	22
27582962794530727248226067259	23
4898762930960846817716295277921	24
9307649568825608936609610280499	25
1768453418076865701195582595329481	26
33600614943460448322716069311260139	27
638411683925748518131605316913942641	28
12129821945589221844500501021364910179	29
230466617897195215045509519405933293401	30

Komenský sám se univerzálním jazykem zabývá nejdůsledněji v *Panglotii*, která tvoří součást jeho *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. Nový jazyk bude „harmonický, významonosný, rozumový a pansofický, bohatý a přece stručný, snadný, a proto přijatelný všem“.⁸² I on tíhne k tomu, důvěřovat především „přírodním zvukům“:

A *necht' znamená něco rozsáhlého a velkého;*

I *něco malého a útlého;*

O *kulatost, jasnost a celistvost;*

U *hranatost, nejasnost a nicotu;*

E *budiž povahy střední mezi velkým a malým, kulatým a hranatým, vším a ničím;*

81 *Harmonie universelle*, 1636.

82 *De rerum humanarum emendatione*, rkp. 1666. Citováno podle českého vydání, Svoboda, 1992. Poté co Komenský dospěje k nutnosti zavedení jednotného jazyka, probírá a postupně navrhuje jednotlivé kandidáty. Hebrejščina je nedokonalá, drsná, chudá; řečtina má naopak nadbytečné množství slov; latina je nesnadná a je ostatně „jen potůčkem vytékajícím z řečtiny“; francouzština je obratná a příjemná, avšak nestojí na vlastních kořenech; angličtina je „ještě větší snůška“; slovanština má sice hlásky všeho druhu, ale je příliš „sykavá“; němčina je plná obojetností.

H *jest dech, a proto bude vyhrazeno věcem ducha;*
F *je prudký van, budiž tedy vyhrazeno rychlým pohybům;*
L *bude znamenat měkké,*
R *tvrdé; též věci plynné, jasné, zvučné;*
M *věci mlhavé, němé.*

Komenský si zopakuje i adamovskou zkušenost s pojmenováním zvířat: v „Přizvání“, které předchází vlastnímu korpusu *Orbis pictus*, je každé písmeno abecedy doplněno ilustrací živočicha, jehož hlas je onomatopoicky k hlásce nejbliž. To vše doplněno legendami: „*Cornix cornicatur, vrána kváče*“ uvádí písmeno A, „*Anfer gingrit, hus gagoce*“ písmeno G, „*Ursus mürmurat, nedvěd mrmle*“ písmeno M a tak dále. V *Panglotii* se Komenský k onomatopoeice vrátí v pojednání o slabikách: „*První skupinu budou tvořit slabiky, jimiž se vyjadřuje přírodní zvuk, jako bé bečení ovcí, si hadí sykot atd. Takových mají hodně Češi, například bouch, plesk, třesk, vřesk, frrr, šoust, šplouch.*“

*

Celou řadu ukázek z jazyka nebeského ptactva najdeme v díle německého přírodovědce Johanna Bechsteina z konce 18. století.⁸³ Jazyk havranů například disponuje čtyřiadvaceti slovy, jazyk sýček osmnácti atd. Nejpracovanější je jazyk slavičí, z něhož lze vyčíst i náznaky morfologie a bohdá i gramatiky:

ŤÚ ŤUŤU.
ŠPEŤU TOKUA.
KÚŤU KÚŤU KÚŤU.
KUORÚ ŤU.
CKUA PÍPI CKUÍSI.
CO CO CO CO CÍRHADÍ!
CÍ SISI TOSI CÍCÍ.
CÓRE CÓRE CÓRE COREHÍ.
DLO DLO DLO.
KUIJÓ TRRRRRRR DZT!
LULU LULYLY LÍLÍLÍ.
KUIJÓ DYDLÍ LUOLYLÍ!
HAGJÚ GJÚ KUIJ KUIJÓ.
KUIJÓ KUIJ KUIJ KUIJ KUIJ KUIJ KUKUIJ GÍ GIGÍ!

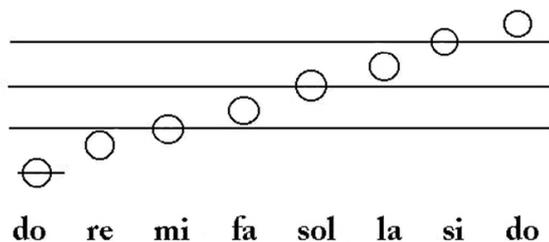
83 *Gemeinnützige Naturgeschichte Deutschlands nach allen drey Reichen*, 1795.

GOL GOL HUDODOJ.
 KUJÍ KUJÍ HORHA ĎAĎA DYLI!
 HEC HEC HEC HEC HEC HEC HEC HEC HEC HEC HEC.
 TUARÓ HOSTEHOJ.
 KUJA KUJA KUJATÝ.
 KUJ KUJ KUJ JOJO JOJOJO KUJ.
 LULIL LOLO DIDI JOKUJA.
 IGAJ GAJ GAJ GAJ GAJ KUJOR CÍO CIOPÍ.

Nebýt babylonského prokletí, mohli bychom dnes rozmlouvat se slavíky jako za prvních časů lidstva. Jinde je to nadále možné; z anonymního *Vyprávění o světě merkuřanů* z poloviny 18. století⁸⁴ vyplývá, že na Merkuru „lidé běžně se zvířaty rozprávějí. Pravda, konverzační témata jsou přizpůsobována živočichu, se kterým je rozmlouváno. Rozhovor se slavíkem se kupříkladu nebude zaobírat morálkou nebo politikou; řeč bude o počasí, o kráse krajiny, o jeho oblíbených stromech a květinách, o jeho přátelích a milostných dobrodružstvích.“

*

Hudební jazyk bude mít velmi plodnou kariéru, která vyvrcholí v polovině 19. století projektem profesora pařížské konzervatoře Jean-Françoise Sudreho.⁸⁵ Jazyk, nazvaný „sol-resol“, spočívá v sedmi hudebních solmizačních slabikách, v nichž je vyjádřena veškerá slovní zásoba: *do, re, mi, fa, sol, la, si*. Co tón, to slabika, a naopak. Sudreovým jazykem lze psát, mluvit i hrát, leč netoliko; součástí projektu je i vytvoření odpovídajících metod pro hluché nebo slepé. Hluší mohou komunikovat pomocí článků na prstech (každý z nich signalizuje tu kterou slabiku), slepí údery (jeden úder odpovídá *do*, dva údery *re* atd.). Hudební jazyk umožňuje též komunikaci na dálku, pro niž Sudre vymyslí slovo *telefonie*.

Co s bezprstými a hluchými mimozemšťany? Sedm dokonale průhledných stenografických značek je s to pojmout jakékoli sdělení.

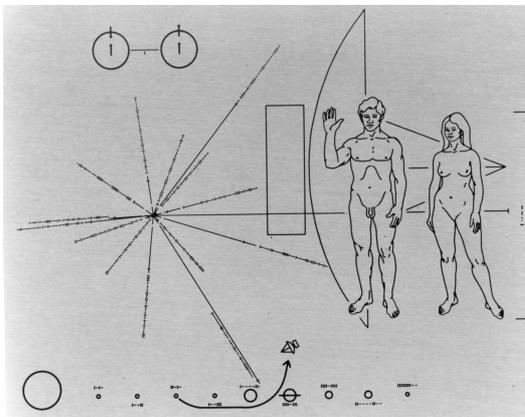
⁸⁴ *Relation du Monde de Mercure*, 1750.

⁸⁵ *Langue musicale universelle*, posmrtně 1866.

UINI KIA PNTK ZVEAIS IENSU PLNRS RIS PTTS JZTA SUI KTTA BJVZ OUGCHG EM HI DEKI LA
ZIEDI PTN EVV KEACLAM AILV E ENKRSNTAF ERSNTAEJB KLDUEIV DTVVLAR ERSNTAEJB
IMHLA I EVMNLA BN ERSNTAEJB NLDUENM ALCTA ZNIRLMIAS JALSIM RSESIR TP EKINLDE

*

Pomineme-li měděnou desku s kresbou nahého páru pozemšťanů (mužova zdvižená pravice s otevřenou dlaní symbolizuje přátelský pozdrav, ale mohla by být interpretována právě naopak: *Ani o krok dál!*), umístěnou v roce 1972 do vesmírné sondy Pioneer X, a zprávu ve formě binárního kódu vyslanou o dva roky později z radioteleskopu v Arecibu směrem k hvězdokupě M13 (na místo určení

dorazí v roce 26 974), další poselství mimozemšťanům bylo odesláno v roce 1977 v družicích Voyager I a Voyager II: zvukové záznamy přírodních jevů, ukázky z klasické a folklorní hudby, sto šestnáct diagramů a fotografií, čtrnáct projevů (Spojené státy vyslaly do vesmíru prezidentské slovo na úvod, Australané zdravici v esperantu a Francouzi Baudelairovu báseň *Vzlet*) a namluvený pozdrav neznámým soudruhům v pětapadesáti různých jazycích. „*Bud'te zdrávi!*“ „*Bud'te zdrávi, dnes a napořád!*“ „*Zdravíme naše hvězdné přátele.*“ „*Mír a štěstí všem.*“ „*Zdravíme vás, milí vesmírní přátelé.*“ „*Dobrý den z planety Země!*“ Atd. Z pětapadesáti vzkazů jen jeden svědčí o jistém smyslu pro humor: „*Přátelé z vesmíru, jak se vede? Už jste večereli? Zastavte se, až budete mít chvílku!*“

Československá vláda zvolila standardně nanicovaté:

„*Milí přátelé, přejeme vám vše nejlepší.*“

Odpověď by tudíž mohla znít: „*Děkujeme, nápodobně.*“

Případně: „*Polibte nám prdel.*“

Případně: „*¬¬/°j-°¬¬*“

*

Nalézt společný jazyk, či chceme-li způsob komunikace s mimozemšťany, je zkrátka vítanou kratochvílí všech dob. Ve Spojených státech proběhlo kupříkladu před časem kolokvium, jehož námětem bylo vytvořit návštěví, které by případné mimozemšťany informovalo o nebezpečí hrozícím v souvislosti s podzemními skladišti radioaktivních látek; jinými slovy o to přeložit do mimozemštiny varování typu „*Zde nekopat, životu nebezpečno!*“

Pociťujeme-li nad podobnými projekty jistou rozkoš, je to tím, že v sobě spojují dva prvky, které obvykle vnímáme jako protichůdné: pravidla hry zvané *Je tam někdo?* spočívají stejnou

měrou na vizionářských preludech (stav blízký deliriu) a vědeckých, resp. metodologických postulátech. Maminka pošle Viktora koupit kilo brambor za 0,40 eura, čtyři papriky po dvou dolarech, hlávkový salát za 18 rupií a dvě rajčata. Kolik peněz zbude Viktorovi na zmrzlinu?

Hledání ideálního jazyka je jednou z konstant lidského společenství napříč historií, bezpochyby proto, že jazyk vnímáme jako nejjistější, ne-li jediné možné pojítko lidského rodu – do něhož jsou zahrnováni i mimozemšťané s obdobnou koncepcí inteligence. To, co v našem kulturním povědomí spojuje inteligentní bytosti, není fakt, že dokáží počítat, jsou s to najít nějaký ten pazourek či objevit Ameriku, souložit na rozličné způsoby, předvídat vlastní zánik. Prvořadě a *bytostně* je spojuje skutečnost, že vládnou jazykem. V téhle souvislosti je zajímavé konstatovat, do jaké míry jsou i novodobé koncepty komunikace s mimozemšťany antropomorfizující. Jsou-li inteligentní, marťané se nám podobají: ve školách se učí fyziku, matematiku a hudební výchovu, zbožňují sudoku a jazykové rébusy, pohybují se pomocí dvou nebo tří párů tlap (větší počet by zbytečně zatěžoval nervový systém), mají maximálně deset očí (více by odebíralo příliš inteligence, neboť mozek by musel zpracovávat zbytečně velké množství signálů), jsou větší než kočka, ale menší než slon – a komunikují pomocí znaků, ať už ve formě písmen, čísel, not nebo ideogramů.

Ale netoliko lingvisté a matematici si přijdou na své; stálým příspěvkem do diskuse je i literární a filmová sci-fi produkce. Z desítek a stovek románů a filmů, v nichž hraje ústřední roli meziplanetární komunikace, zmiňme alespoň *Blízká setkání třetího druhu*, film (a knihu) Stevena Spielberga.⁸⁷

Blízká setkání jsou průměrný film i průměrná kniha. Pro náš článek jsou nicméně ilustrativní, neboť navazují stejně dobře na Wilkinsovy koncepty meziplanetární komunikace, *Univerzální harmonii* Marina Mersenna i hudební všejazyk Jean-Françoise Sudreho. Kromě toho přejímají *Blízká setkání* všechny atributy babylonského prokletí – v závěru vítězně překonaného –, jakož i další biblické náměty (potopa, v níž je voda nahrazena plynem v údajně zamořené krajině, Noemova archa včetně nezbytné holubice, dějově ničím nezdůvodněný zákaz ohlédnutí se atd.).

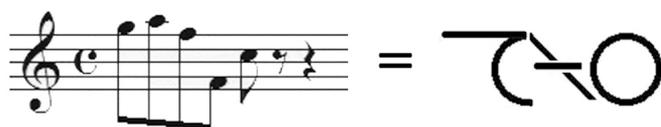
Příběh začíná v současnosti, babylonská katastrofa už proběhla; na počátku není tudíž Slovo, nýbrž *zmatení*. Úvodní scéna je v tomto ohledu explicitní. Poušť Sonora v Mexiku (*sonora*, anglicky *sonorant*, označuje v lingvistice znělou hlásku): změt' chaotických zvuků, hukot vichřice, rachocení motorů, křik ptáků, hýkání oslů (v knize), útržky vět ve třech, resp. pěti jazycích, španělštině, francouzštině, angličtině – plus špatné španělštině a špatné francouzštině. Nikdo nikomu nerozumí, nikdo *ničemu* nerozumí. Starý Mexičan, svědek jakési tajemné a mimořádné události, se přihlouple usmívá a opakuje: „Dnes v noci vyšlo slunce a zpívalo mi.“ Zpěv, hudba sfér, nadzemská melodie versus blábolovitá lidská nechápavost.

⁸⁷ *Close Encounters of the Third Kind*, 1977, knižně 1978.

Babylonsky jsou rovněž řešeny všechny scény oznamující blízkost návštěvníků z vesmíru: jakmile se poblíž vynoří nějaké ufo, plyšová opice začne zničehonic třískat činely, sanitka houkat, pračka vrčet, plechovka kokakoly klotkat, semafor semaforovat, rozhlas rozhlašovat, poštovní schránka mlátit dvířky. První fáze konfrontace s mimozemšťany odhaluje chaos planety Země: pozemské zvuky jsou absurdní, arbitrární – a v důsledku autistické.

Z vesmírných lodí mezitím zaznívá magická pětice tónů (*sol-4, la-4, fa-4, fa-3, do-4*), která pozemšťany nakonec přivede na stopu: schůzka s mart'any se bude konat přímo v babylonské věži, v jícnu zikkuratu v podobě kuželovitého vrchu kdesi ve Wyomingu. Vrch, nesoucí jméno Ďáblova věž, se promění v Bránu boží; hlavní hrdina vstoupí do vesmírného korábu – Eliášova ohnivého vozu – v dvojí apoteóze nanebevstoupení a zmrtvýchvstání lidského rodu.

Sol, la, fa, fa, do: *sol-la* značí v solresolštině *mladík*; *fa-fa-do* znamená *Velikonoce*.

Univerzální jazyk rovná se jazyk univerza; o vyspělosti mimozemšťanů nevypovídá prvořadě jejich dokonalá technologie, která jim umožní putování vesmírem a přistání na Zemi, nýbrž schopnost komunikovat s pozemšťany.

Plus, dle Spielberga, i jistá biblická průprava.

V článku jsou převzaty některé pasáže z přednášky uskutečněné v roce 1996 v Kruhu přátel českého jazyka pod názvem Hledání ztraceného jazyka.